

je v glavnem vzhod—zahod (416), drugi so pa z različnimi odkloni. Pokopi moških, ženskih in otroških individuov so v nekem določenem razmerju, kar kaže na relativno visoko življenjsko raven in miren čas. V šestem poglavju govori avtor o ropanju grobov, v antiki in novem času — s tem je bila napravljen neprecenljiva škoda. V sedmem poglavju je obravnavan ritus — lega skeletov, položaj rok, skršeni pokopi, pridatki in noša. Od 596 grobov je imelo pridanke 266 grobov, 292 jih je bilo izropanih. Med prave pridanke štejemo na prvem mestu na tej nekropoli stekleno posodje, keramično je bolj redko, bronaste skrinjice v ženskih grobovih, nekaj oljenk in novce. Pridevki, ki pa sodijo k noši, so čebulaste fibule, razne oblike pasnih spon in noži. V grobovih, katerih pokojni naj bi bili orientalnega porekla, pa najdemo lončke za mazila, fibule-bule, amulete, magične napise in praviloma so brez pridanega novca. V Intercisi je bilo najdeno veliko število čebulastih fibul (60—70 primerkov). Po Bóninem mnenju jih nikoli niso nosili vojaki, temveč samo uradniki in dostojanstveniki. V jugovzhodni nekropoli se nahajajo tudi v otroških grobovih, kar kaže, da je bil socialni status določen že z rojstvom. V osmem poglavju obravnava I. Bóna problem etnikuma — v smislu bogatih importov v »barbaricum« in odsev »barbarske-germanske« materialne kulture v poznorimski. V devetem poglavju govori o orientaciji pokopov na poznorimskih mestnih in vaških grobiščih in o njihovem pomenu. Avtor negira, da bi lahko na osnovi orientacije pokopov sklepali o etnični pripadnosti pokojnika ali celó vsega grobišča. V desetem poglavju so obravnavane najdbe, izvor in analogije (skrinjice s figuralnimi okrasom, ostanki bobna, stekleno posodje, keramika, nakit, najdbe iz moških grobov, fibule). Posebej pa v enajstem poglavju obravnava I. Bóna tako imenovane »barbarske« predmete: uhane s poliedrom, koščene glavničke, uhane s kijastim obeskom, igle lasnice-stiluse, vretena, kresila, puščične osti.

Jugovzhodno grobišče začno uporabljati v drugem desetletju 4. stoletja. Tu je pokopavala manjša, (600 ljudi) relativno premožna skupnost. Ta srenja si je napravila obokane grobnice in najmanj 200 za družinske pokope primerne kamnite in opečnate grobnice, veliko jih

je bilo pokopanih v lesenih krstah, dobra polovica pa v grobovih, obloženih s tegulami. Grobovi so bili zelo bogati s pridevki, zato so jih na veliko ropali. Navadni grobovi vkopani v zemljo kažejo običajno sliko poznoantičnih grobov srednjeevropskega prostora. Blagostanje in bogastvo v Intercisi si lahko razlagamo z vzhodnimi etničnimi elementi. Zlate ploščice na vekah, zlate bronaste tkanine, razni amuleti, skrinjice, kažejo na orientalni način pokopa. Jugovzhodna nekropola je nastala v času, ko je postalo krščanstvo uradna religija. Prebivalci vzhodnega porekla pa so bili njegovi vneti privrženci. Materialna in duhovna kultura na tem grobišču je značilno provincialno-rimska, tj. helenistično poznorimska. Niti iz najdb niti iz uporabe in načina pokopa se ne dá sklepati na barbarske priseljence z onstran meje rimskega limesa. To pa ne pomeni, da med prebivalci Valerije ob limesu ni bilo barbarov, posebno med vojaki. Z današnjo izpovednostjo arheologije se jih še ne dá dokazati. Okoli leta 400 in naslednjih letih so nekropolo še uporabljali, število pokopov sicer upada, vendar so arheološko lepo vidni. Najmlajše najdbe so iz 1. polovice 5. stoletja. S padcem Valerije leta 430 je tudi konec pokopavanja na tem grobišču.

Dodana je še študija G. Erdély o »Reliefu iz Intercise, Diana v kopeli«. To je bila stranica kamnitega groba 815. Avtorica je opredelila relief na ikonografsko-umetnostni osnovi v začetku 3. stoletja. I. Bóna pa je zaradi atributa refleksnega in nenavadnega loka mnenja, da je ta relief nastal po naročilu vzhodne-sirske družine.

Cepprav je bila jugovzhodna nekropola tako izropana in na ta način osiromašena tako za material, ki je bil zelo boga, kot za natančno dokumentacijo samega grobišča, lahko kljub temu ugotovimo, da je to ena redkih poznoantičnih nekropol v Panoniji, ki ima natančno določene tipe grobov, in tudi vsa ostala dokumentacija je precizno izdelana. Za arheologa in zgodovinarja, ki se ukvarja z pozno antiko in zgodnjim obdobjem preseljevanja ljudstev, je nepogrešljiv vir.

Irena Sivec-Rajterič

Cristopher Taylor, Fieldwork in Medieval Archaeology, B. T. Batsford Ltd, London and Sydney 1974, 176 str., 62 sl.

Arheološka veda v Veliki Britaniji je mnogo bolj razvejana kot pri nas. Kot taka lahko časovno in vsebinsko zajema mnogo večje področje. Ena od njenih posebnih vej je tudi srednjeveška arheološka topografija, katero opisuje obravnano delo.

Terensko arheologijo ('field archaeology') avtor v uvodu opredeli kot odkritje, zapis in razlaga arheoloških najdišč brez izkopavanj. Pri nas temu pravimo arheološka topografija, zato bom nadalje uporabljal to ime. Kot posebna stroka ima veliko in vedno važnejšo vlogo pri proučevanju preteklosti, zlasti še danes, ko živimo v obdobju izrednega uničevanja arheoloških spomenikov. Ker je narava arheoloških ostalin taka, da se v njih večinoma prepletajo različna arheološka obdobja med seboj, naj ne bi bilo posebnih srednjeveških topografov. Kljub temu je srednjeveška arheološka topografija vredna ločenega opisa, saj ima svoje posebne naloge in načine dela. Čeprav je v marsičem podobna topografijam drugih obdobj, si dodatno pomaga s pisanimi viri, ki ji lajšajo odkrivanje in razlago arheoloških ostalin srednjeveških ter poznejših časov.

Prvo poglavje opisuje priprave na terensko delo. Skrbno je treba premisliti, katero področje bomo raziskali, ali katero vrsto najdišč bomo proučili. Na splošno je bolje dajati prednost celostnemu raziskovanju nekega področja pred raziskovanjem le določene vrste najdišč. Potrebna je tudi nabava ustreznih zemljevidov, katastrskih posnetkov, zračnih fotografij, zlasti pa zbiranje vseh že znanih podatkov. Nadalje avtor priporoča obisk lokalnih muzejev in navezovanje stikov z zemljiškimi lastniki.

Naslednji dve poglavji govorita o odkrivanju najdišč in načinu zapisovanja na terenu. Vsako omembo najdišča v literaturi je treba v naravi preveriti. Po odkritju ga je treba čim natančneje opisati, kar je najlažje in najboljše s tipiziranimi topografskimi kartoni. Sledi fotografiranje in izdelava skice ali pa natančnejšega načrta na terenu samem.

V četrtem poglavju avtor obravnava način razlage odkritih najdišč. Pri tem je najtežje ugotoviti medsebojno časovno zaporedje objektov na istem prostoru. Končni problem pri razlagi tega, kar smo našli in zapisali, je namreč odnos med srednjeveškimi ter poznejšimi objekti in tistimi, ki pripadajo zgodnejšim

obdobjem. Iz tega avtor izpelje ugotovitve, da ne more obstajati poseben srednjeveški arheološki topograf. Kajti potrebno je natančno poznavanje vseh vrst človeških dejavnosti v preteklosti in sedanjosti. Taylor priporoča, da je pri srednjeveški topografiji treba vsako razlago terena imeti za nedokazano, dokler ni, če je le mogoče, potrjena s pisanimi viri ali izkopavanjem.

Najdaljše je poglavje o odkrivanju objektov s pomočjo pisanih virov. Srednjeveška arheološka topografija ima namreč bistveno prednost, da proučuje obdobje, iz katerega so se ohranili pisani viri različnih vrst. V grobem se dela na posredne in neposredne vire. Zlasti drugi nam največ povedo. Najbolje pa jih je uporabljati šele potem, ko je najdišče že odkrito, za njegovo razlago. Posebno zanimiv je opis načinov, kako odkriti s pomočjo pisanih virov novo najdišče. Končni rezultat dela ni le nov arheološki kraj, ampak smo se mnogo naučili tudi o uporabi in vrednosti pisanih virov.

Posebno poglavje je namenjeno razlagi najdišč s pisanimi viri. Te lahko v osnovi uporabimo na tri načine. Prvič, povedo nam, kaj najdišče je. Drugič, povedo, iz česa je sestojalo, medtem ko je bilo naseljeno ali v uporabi. Tretjič, lahko nam pomaga pri zgodovini najdišča. Pisani viri torej pomagajo, da ni napadne razlage arheoloških najdišč. Seveda pa v večini primerov lahko dasta dokončno razlago najdišč le sestavljena, izčrpno terensko delo in natančna raziskava dokumentov.

Po vsem tem je na vrsti objava topografskega dela, ki je nujna, sicer je vložen trud brez vrednosti za druge. Vse rezultate topografije pa je treba spraviti v posebne arhive, kjer so dostopni tistim, ki se zanje zanimajo.

Zadnje poglavje je poziv topografom, naj svoje delo razvijejo v celostno arheologijo, ki v svoji končni stopnji razloži celotno pokrajino z vsemi njenimi pojavi. Tak študij vključuje mnogo več kot le čista načela arheološke topografije. To pomeni delo z vrsto panog: družbeno in gospodarsko zgodovino, geomorfologijo, geologijo, umetnostno zgodovino, industrijsko arheologijo in drugimi.

Knjiga je pravzaprav mišljena kot učbenik za ljubitelje in študente arheologije. Tem je tudi namenjena izbrana bibliografija britanskih srednjeveških in poznejših arheoloških spomenikov. Tej je

dodan še seznam koristnih naslovov za srednjeveškega arheološkega topografa. Knjigo zaključujejo: seznam uporabljenih kratic, opombe in seznam omenjenih imen.

Besedilo je polno primerov iz vsakdanjega arheološkega dela, kar onemogoča nepravilno razumevanje. Podajanje snovi je tudi vidno podkrepjeno s številnimi risbami, fotografijami, načrti, zemljevidi, kopijami starih dokumentov in primeri kartotečnih listov.

Kot vidimo iz vsebine, ni delo za nas nekaj povsem novega, saj Slovenci že imamo svoja navodila za arheološko topografijo (S. Pahič, »Arheološka topografija Slovenije«, *Argo* 1 [1962] 93 ss.). In pravilnost ter izčrpnost teh navodil nam Taylorjeva knjiga le potrdi. Vendar je sedaj, prav zaradi omejenosti na obravnavanje srednjeveške arheološke topografije, važna tudi za nas, ko se vsi slovenski arheologi trudijo za izvedbo skupnega delovnega programa. Topografiji in problemskemu sondiranju srednjeveških arheoloških najdišč bi poznavanje obravnavanega dela gotovo koristilo. Ker pa je način dela pri srednjeveški arheološki topografiji skoraj enak načinom dela pri drugih obdobjih, le da je še malo bogatejši, in ker je Taylorjeva knjiga nenevadno nazorna, je zanimiva tudi za tiste, ki se ne ukvarjajo s proučevanjem srednjega veka.

Andrej Pleterski

Dušan Jelovina, Starohrvatske nekropole na področju između rijeka Zrmanje i Cetine, Biblioteka znanstvenih djela 2. Čakavski sabor (Split 1976).

Delo obsega 176 strani in 91 tabel ter zemljevid razprostranjenosti nekropol. Razdeljeno je v šest poglavij: kratek zgodovinski oris dogodkov od 7. do 11. stoletja v Dalmatinski Hrvatski, historiat izkopavanj starohrvatskih arheoloških najdišč, abecedni pregled grobišč med Zrmanjo in Cetino. Najbolj obsežno je poglavje o pridatkih v grobovih — razvrščeni so po posameznih zvrsteh: nakit (uhani, prstani, ogrlice), orožje (meči, ostroge) in uporabne predmete (keramika). V zadnjem poglavju so zajete zaključne ugotovitve in razmišljanja. Dodan je še popis literature. Opombe so za vsakim poglavjem.

Delo (disertacija) D. Jelovine je rezultat njegovih dolgoletnih proučevanj in

prizadevnega terenskega dela na področju materialne kulture zgodnjefevalne hrvatske države. Zaokroženo in pregledno je podan ves drobní grobni inventar, ki se nahaja v Muzeju starohrvatskih arheoloških spomenika v Splitu: star fundus od L. Maruna dalje, ki so ga parcialno objavljali L. Karaman in drugi, novejši material, deloma že objavljen v Starohrvatski prosvjeti ter najnovejši, iz izkopavanj preteklih let. D. Jelovina ugotavlja, da se je iz staroselske ilirskokrimske kulture v starohrvatsko dobo ohranila kontinuiteta v grobni arhitekturi in načinu pokopa. To potrjujejo tudi poznoantična grobišča, ob katerih kasneje pokopujejo tudi stari Hrvati: Danilo pri Šibeniku, sv. Marta v Bijačah pri Trogiru in Vratnice na Bribiru. Avtor je razdelil nekropole v tri časovne skupine. Najstarejša grobišča so iz časa od konca 7. do sredine druge polovice 8. stoletja. Sem sodijo: Razbojine in Maklinovo brdo v Kašiću, Materize in Zdrijac v Ninu, Zduš pri Vrliki, Bračića podvornice v Biskupiji pri Kninu in Smrdelje pri Skradinu. Pokopi na teh grobiščih so v pravih vrstah in ob njih še ni sakralne arhitekture. Najštevilnejša je druga skupina nekropol — ta je tudi najbolj bogata s pridatki in traja od sredine druge polovice 8. do konca 11. stoletja. Grobišča iz tega časa so: Crkvina pri Biskupiji, Vratnice na Bribiru, Podgrade pri Benkovcu, Begovača pri Biljanu Donji, Sv. Spas pri Cetini, Đeverske, Mastirine in Razbojine v Kašiću, Crkvina v Koljanu in Smrdelje pri Skradinu. Grobovi niso več v pravih vrstah, ker se podrejšajo sakralnemu objektu. Tretja skupina grobišč, ki ne sodi več v starohrvatsko dobo, traja od konca 11. do 15. stoletja. Grobni pridatki so redki in tudi sakralna arhitektura je drugačna.

D. Jelovina je razvrstil načine pokopa v starohrvatskem času (prva in druga skupina) v osem skupin. Najenostavnejši je pokop v krsti, zatem je poznanih več variant oblaganja groba s kamnitimi ploščami, etažni zidani grobovi, sarkofagi in zidani ometani grobovi. Na osnovi bogatih terenskih izkušenj je avtor popravil mišljenja L. Karamana in S. Gušnjace ter ugotovil, da niso bili grobovi dlje časa pripravljeni že pred smrtjo, temveč so bili dokončno izdelani šele neposredno pred pokopom. Ravno tako niso pokopavali samo enega individua, temveč poznamo prave družinske pokope